

Зобов'язання, які виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави можуть розглядатися як довірчі (фідуціарні) правовідносини, суть яких, на думку Р. А. Майданчика, полягає не стільки в тому, на яких підставах вони встановлені, а в тому, що, будучи встановленими, вони вимагають від зобов'язаної особи непохитної сумлінності, дбайливості у виконанні зобов'язань, відданості інтересам довірителя понад всі інші мотиви своєї поведінки. Порухення даного пріоритету відданості та дбайливості вважається протиправним і тягне для порушника негативні правові наслідки, навіть, якщо стовно своїх справ він проявляв не більше уваги, ніж до справ довірителя, якщо він ужив для збереження свого майна ті ж заходи, що і для збереження майна довірителя. Саме фідуціарно-правовою природою кондикційних зобов'язань пояснюється встановлення підвищеної відповідальності набувача майна (Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р. А. Майданик. – К. : Київський університет, 2002. – с. 465).

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що зобов'язання, що виникають з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави є окремим випадком зобов'язань відшкодування шкоди. Присвячені їм норми Глави 83 ЦК України можуть застосовуватись за таких умов завдання шкоди: 1) шкода завдана майну; 2) завдання шкоди полягає у набутті або збереженні майна, але не його знищенні; 3) набуття або збереження майна у однієї особи відбувається за рахунок іншої особи.

Кізлова О. С.

*Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри цивільного та господарського
права і процесу, доктор юридичних наук, професор*

ВЕКСЕЛЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Впродовж декількох століть у цивілістичній науці розробляється теорія цінних паперів, проте і сьогодні правильне зауваження Г. Ф. Шершеневича про те, що «поняття про цінні папери досі не прояснилося ні в житті, ані в науці, ані в законодавстві». Багато в чому це пов'язано з подвійністю їхньої правової природи. К. Анненков, цитуючи Н. О. Нерсесова, зазначав, що деякі з інститутів цивільного права стоять ніби на рубезі речового і зобов'язального права, до їх числа відносять і цінні папери, які за деякими властивостями підлягають визначенню зобов'язального права, а за іншими – речового. (Анненков К. Система русского гражданского права. Введение и общая часть. – [3-е изд., перераб.]. – Т. 1 / К. Анненков. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – С. 307.)

Відповідно до ст. 177 ЦК України, цінні папери належать до об'єктів цивільних прав, зокрема речей (майна), і саме як такі ми розглядаємо їх при дослідженні заставних правовідносин.

Віднесення ЦК України цінних паперів до категорії рухомих речей, безумовно, вплинуло на можливість їх застави.

Цінні папери, будучи одним із найбільш універсальних видів предмета застави, можуть використовуватися будь-яким суб'єктом цивільного обігу, у торгівлі це застава векселів, складських свідоцтв, коносаментів, у банківській і фінансовій сферах – акції, облігації, заставні свідоцтва при кредитуванні виробничих організацій, у заставу надається будь-який з перерахованих видів цінних паперів.

Зі всіх груп цінних паперів, що знаходяться в Україні в цивільному обігу, одним із найбільш дискусійних питань, що належить до застави цінних паперів, є питання про заставу векселя.

Пов'язано це з цілим рядом причин: по-перше, як і відносно інших видів цінних паперів, відносно векселя незрозуміло – чи є предметом застави папір або засвідчене ним право; по-друге, неясна роль заставного індосаменту, а саме, чи є він підставою виникнення застави відповідно до норм ЦК України.

Для того, щоб розібратися в цьому питанні, необхідно мати чітке уявлення про сам вексель як про цінний папір, а також необхідно визначитися з обсягом тих відносин, які виникають з цього приводу.

В Україні правове регулювання вексельного обігу здійснюється Законами України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про обіг векселів в Україні», нормами Женевських вексельних конвенцій № 358 і 359, які встановили Єдиний Закон про перевідний і простий вексель 1930 року. (Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2006. – № 31. – Ст. 268.; [366] Про обіг векселів в Україні: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2374-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. – Ст. 128.)

На базі норм цих конвенцій було прийнято «Положення про перевідний і простий вексель» від 7 серпня 1937 року з урахуванням деяких особливостей. (Вишне夫斯基 А. А. Вексельное право : учеб. пособ. / А. А. Вишне夫斯基. – М. : Юрист, 1996. – С. 142-159; Белов В. А. Вексельное законодательство России / В. А. Белов. – М. : Юринформ, 1996. – С. 419-447; Белов В. А. Ценные бумаги в российском гражданском праве / В. А. Белов ; под ред. Е. А. Суханова. – М. : ЮрИнфоР, 1996. – 448 с.) Україна є правонаступницею прав та обов'язків Союзу РСР за вексельними конвенціями 1930 року згідно зі ст. 7 Закону «Про правонаступництво України».

Вексельні зобов'язання – це письмове поручництво (гарантійний запис) за векселем, що здійснює третя особа (аваліст), яка бере на себе відпо-

відальність за виконання вексельного зобов'язання, за чужим вексельним боргом: акцептанта, векселедавця, індосанта.

У науковій літературі неодноразово підкреслюється думка про те, що внаслідок особливостей конструкції застави векселя, відповідно до вексельного права, можна говорити про існування вексельної застави, особливий різновид застави, що істотно відрізняється від застави як інституту цивільного права.

Перша відмінність полягає в тому, що цивільно-правова застава виникає на підставі закону або договору, вексельна застава виникає на підставі так званого «заставного індосаменту», який є односторонньою операцією, друга відмінність у тому, що договір застави є операцією, яка забезпечує виконання зобов'язання щодо іншої операції, має залежний від основного зобов'язання субсидіарний характер і припиняється в разі недійсності основного зобов'язання.

Вексельна застава є самостійною операцією, і недійсність основного зобов'язання не тягне недійсності вексельної застави, що дозволяє стягнути збитки, заподіяні у зв'язку з недійсністю забезпеченого заставою зобов'язання. По-третє, звернення стягнення при цивільній правовій заставі можливе в разі невиконання або неналежного виконання забезпеченого заставою зобов'язання за обставинами, за які відповідає заставодавець. Право звернення стягнення на предмет вексельної застави не ставить вексель у залежність від наявності або відсутності будь-яких зобов'язань між заставодавцем або заставодержателем.

Векселедержатель – заставодержатель має право здійснити права, що впливають з векселя. По-четверте, до вексельної застави не застосовуються правила про черговість задоволення вимоги кредиторів при банкрутстві заставодавця. По-п'яте, припинення вексельної застави здійснюється не за підставою, передбаченою для застави, а на підставі зворотного індосаменту векселедержателя – заставодержателя, на користь заставодавця або закресленням заставного індосаменту. По-шосте, через специфіку заставного індосаменту та особливостей векселя як цінного папера подальша вексельна застава неможлива. По-сьоме, порядок звернення стягнення на предмет вексельної застави не пов'язаний із судовими процедурами і здійснюється через заставний індосамент та умови, що містяться в тексті векселя.

Таким чином, застава векселя регулюється і цивільним правом, і вексельним, але при цьому слід мати на увазі, що Положення про перевідний і простий вексель не містить чіткої норми про значення заставного індосаменту з погляду загальних норм про заставу. У цьому плані слід погодитися з думкою А. А. Маковської, що для застави векселя потрібний договір застави, необхідність якої не підміняється заставним індосаментом. (Маковская А. А. Залог денег и ценных бумаг / А. А. Маковская. – М. : Статут, 2000. – С. 118.)

Визнаючи вексельну заставу особливим різновидом застави, який має значні відмінності від застави, передбаченої цивільним правом, слід визнати і те, що багато в чому він ефективніший і зручний як для заставо-держателя, так і для заставодаателя.

Адамова О. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Правовідносини виконують свою функцію «конкретизатора» («індивідуалізатора») загальних приписів юридичних норм тому, що вони «живуть» за часом: виникають, змінюються, припиняють свою дію. Загальною основою такого руху є норми права. Проте юридичні норми самі по собі не можуть ні викликати, ні змінити, ні припинити правовідношення. Для цього необхідні конкретні обставини, які в юридичній науці називаються юридичними фактами [Савкин Д. В. Основания возникновения, изменения и прекращения страховых правоотношений. // Юрист. – 2002. – № 5. – С.55]. Саме юридичні факти є підставою «прив'язки» загальної, абстрактної норми до конкретного випадку і тим самим приводять в дію механізм правового регулювання.

Цивілістична доктрина щодо страхових правовідносин в залежності від характеру джерела їх виникнення розрізняє добровільну і обов'язкову форму страхування [Российское гражданское право: Учебник / Под ред. Крыловой З. Г., Гаврилова Э. П. 2-е изд. – М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2001. – 327-328]. Добровільним страхуванням вважається те, яке виникло на основі добровільного волевиявлення сторін і було зафіксовано в договорі. Обов'язковим страхуванням вважаються правові відносини, що виникли безпосередньо із закону. Об'єкт страхової охорони вважається застрахованим незалежно від сплати страхувальником страхових платежів.

Страхові економічні відносини самі по собі не можуть набути правової форми, давати юридичне відображення, яке характеризується особливим зв'язком їх учасників у вигляді прав і обов'язків. Необхідні певні юридичні передумови для виникнення і подальшого руху страхових правовідносин. О. А. Красавчиков виокремлював три види правових явищ, що можуть бути такими юридичними передумовами [Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Госюриздат, 1958. – С.50]. По-перше, це норми цивільного права, які встановлюють юридичну можливість (обов'язок) певної поведінки осіб за наявності певних умов, які також передбачаються у нормах права. По-друге, такою передумовою є правосуб'єктність осіб, які вступають у певні правовідносини. Перші дві передумови не породжують самі по собі прав і обов'язків, але створюють можливість виникнення і наступного руху страхових правовідносин.